

ВЪЗНИКВАНЕТО НА ФИЛОСОФИЯТА В СЪПОСТАВКА С РАННОТРАКИЙСКАТА КУЛТУРА

I. Диалектически аспекти на съотношението между митологията и философията

1. Мит и философска рефлексия

Нарасналият интерес в последно време към проблема за възникването на философията поставя на преден план въпроса за философската рефлексия при анализа на мита и неговата ирационалност. Това се отнася особено много до „тракийския орфизъм“, за който основателно се смята, че оказва влияние върху питагореизма най-вече с онтологията на космическата хармония. Днес различните направления на семиотиката (като наука за знаковите системи) позволяват да се разкрият редица особености на митологичния текст, който влияе върху възникването на философията.

Митологичният текст отразява съществените ирационални отношения между човека, обществото и природата в техните многообразни аспекти на проявление и поради това може да се разглежда във връзка с ранните онтологични модели на света. Но задоволителното осмисляне на съдържателната синкретична взаимовръзка между самосъзнанието на човека и митологичната действителност (социална и природна) днес е възможно само в сферата на философията. Чрез нея се осъществява изследването на взаимоотношението между светогледните, онтологичните, гносеологичните, логичните, семиотичните и др. аспекти на даден митологичен модел на света и неговата онтология.

При анализа на мита философските категории се проявяват като (съдържателни) форми на диалектическото мислене, отговарящо на равнището на самосъзнателния духовен живот. От гледна точка на принципа за единство на историческо, логическо и диалектическо в организацията на митологичния модел на света всяка категория (като израз на самосъзнателното мислене) може да се разглежда като средство за разкриване същността на ранните митологични схващания за човешкото битие, което още тогава е противостояло на природата и дори е участвало в нейното конструиране. Подобно самосъзнателно равнище на духовна дейност, осъществявано като философска рефлексия, се проявявало чрез закономерностите в движението и развитието на естествения език, социалното битие и мисленето. Философската самосъзнателна рефлексия съдържа евристични моменти, които позволяват да се осъществи нравствено мотивирано реконструиране на света, разкриващо „тайната“ на цикъла делник – Първопразник и отношението му към дадена социално значима онтология. Несъмнено той заема водещо място при формирането на социокултурната нормативност и в тракийския орфизъм.

Терминът „тракийски орфизъм“, въведен от А. Фол, позволява да се проследи влиянието на предфилософската дейност върху античната философия като цяло и върху питагореизма – в частност. Преди десетина години този проблем не съществуваше в литературата. Дори в последните наши учебници по философия става дума само за гръцкия орфизъм, а не за тракийския. Натрупват се много конкретни данни, които показват, че на територията на България се е развивало активно предфилософско мислене, все още неизучено според изискванията на съвременната наука. Това е една от причините кръжокът по антична философия към Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ да организира научни експедиции „Зал-

моксис 85“, „Залмоксис 87“ и „Залмоксис 88“ по местата, където според антични автори като Омир, Платон, Аристотел, Херодот, Страбон, Посидоний, Й. Флавий и др. е имало „философски“ общества (в Североизточна България, т. е. на територията, заемана от тракийското племе „гети“). Тук философското мислене, което още е в зародиш, се свързва с имена като Орфей, Залмоксис, Анахарсис, Декеней.

Още видният възрожденски мислител д-р Петър Берон, а по-късно и акад. Иван Дуйчев, споменават за скитския философ Анахарсис (ок. 594 г. пр. Хр.). П. Берон пише и за скитския философ Бион (Вион – III в.). Имената на последните двама философи са известни на нашите прадеди от „Рибния буквар“, но и до днес не е направен систематичен опит за реконструкция на тяхната дейност. Това е един от подтиците в продължение на почти едно десетилетие във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ да се разработва проблематиката, отнасяща се до предфилософската култура и нейното отношение към възникването на философията.

Проблемът за възникването на философията не може да бъде разрешен, без да се отчита наличието в психиката на човека на индивидуално и колективно безсъзнателно. В известен смисъл философското знание се обособява като резултат от една рефлексия върху безсъзнателното. Колективното безсъзнателно следва да се схваща като отражение на културния опит на предишните поколения, който започва в недрата на природното. Взаимоотношението между култура и натура най-кратко може да бъде представено като бинарна опозиция „сурово – варено“.

Непосредствено влияние върху възникването на философията оказват архетиповете, проявяващи се в митологичното съзнание като човешки първообрази (ейдоси). Такъв първообраз например е мъдрият старец (мъдрец), с който се свързва възникването на философията. Мъдре-

цът се стреми към Божествената мъдрост, а тя се проявява чрез него. Мъдрият човек обича и се стреми към Божествената мъдрост, поради това е любомъдър, т.е. философ. Преди да се появят философите, са били мъдреците. Те създават ейдосите на предфилософското мислене.

Динамиката на архетиповете, с които е свързано индивидуалното и колективното безсъзнателно, лежи в основата на митовете и символите на художественото творчество. Тя се проявява обаче и в съновиденията, които включват в себе си езика на подсъзнанието. При усъвършенстването на съзнателната и самосъзнателната човешка дейност подсъзнателното се сублимира на равнището на съзнателното и самосъзнателното. От гледна точка на архетиповете художествената литература може да се схваща като начин на съществуване на митовете, към които следва да се отнесат и съвременните митове. При анализа на който и да е мит е необходимо да се има предвид, че архетиповете са недостъпни за рационалния подход. Тяхното осъзнаване е възможно, когато те се „просцират“ върху външните обекти. Светът на архетиповете се схваща като свят на истината. Той се познава чрез съотнасяне на абстрактното и конкретното. Известно е, че терминът „архетип“ се свързва с образа на Бога в човека. За първобитния човек това е митичен образ. Същевременно това е и „ейдос“.

В основните митове прозира схващането, че върховният Бог не създава непосредствено многообразието на света (включително и човека), а ги копира от архетипове, които са най-често в неговия Син (Бог Син). В раннотракийския мит това е Дионис. Затова последният е Логосът на висшата разумност. В раннотракийската култура най-голям достъп до този Логос има мъдрецът Орфей. Архетиповете в мита са ейдоси, организиращи хаоса, т. е. материята като възможност. Универсалните митологични об-

рази, играещи основна роля в Първопразника на даден социум, са архетиповете. В много случаи архетипът се проявява едновременно като форма и като енергия. Унаследяването на митичните представи се дължи на формите и ейдосите. Особено важен архетип на всяка цивилизация е „Световното Дърво“ с неговите три степени.

Следва да се има предвид, че архетиповете като фундаментални образци – символи принципно противостоят на съзнанието, но заедно с това влияят върху формите на мислене. Важна особеност при изясняване произхода на философията представлява обстоятелството, че архетиповете на митовете и предфилософското мислене трудно могат да бъдат дискурсивно осмислени и адекватно изразени на езика на философията. Но сами по себе си тези архетипове влияят върху категориите на философското мислене.

На равнището на митологичното съзнание личностното начало на човека се намира в плен на архаичната стихия, на колективното безсъзнателно. Преодоляването на последното несъмнено е важна предпоставка за възникването на философията. За да стане по-ясно, ще отбележим, че архетипът е трудно осъзнавано или неосъзнавано смислово съдържание. Индивидуалното съзнание при анализа на мита „оцветява“ по свой начин осмислянето и възпроизвеждането на даден архетип. Цикълът делник – върховен Първопразник определя ритуалните образци на поведение, свързани пряко с възпроизвеждането на онтологичния модел и неговото поставяне в центъра на социума.

Поради своята връзка с архетиповете тракийският орфизъм е езотерично учение. Бог е първообраз на всяка светлина, а също и на Огъня. Последният е архетип. Знанието се осветява от истината, затова другият важен архетип е Истината. От него зависи осмислянето на истинното битие и преодоляването на смъртта. В системата на културата, чрез цикъла делник – върховен Първопразник,

архетиповете се активизират посредством митовете, ритуалите, обредите. Няма съмнение, че масовото въздействие върху социума като мезокосмос се осъществява чрез архетиповете. От тях зависи и начинът на саморегулиране и управление на даден социум и неговата култура.

Подобна функция на архетиповете позволява те да се поставят в основата на сравнителното изучаване на всички митове, „изми“, на основните положения на различни философски учения, на съответствието между митологиите и отделните философски учения (41).

Архетиповете могат да имат както положително, така и отрицателно въздействие. Когато профанното доминира, архетиповете изтласкват и парализират рационалните структури на човешкото битие. При това положение няма място за философията. Чрез мита се постига символно тълкуване и преживяване на определени архетипни структури. Дори ученията за метампсихозата (преражданията) и кармата са свързани с архетипове. Титаничното начало в мита за Дионис също е архетип. Многообразието на дадена култура реализира своето единство чрез архетиповете.

Проблемът за архетипове следва да се отнесе и към митологията и духовните древности на великотърновския регион. Най-ранните сведения за предфилософска култура, разпространена тук, се отнасят също до орфизма. Интересно, че в с. Орловец върху дъното на неолитен съд от VII – VI хилядолетие пр.Хр. е представен един ранен предшественик на питагорейския онтологичен модел, който ще разгледаме в § 6.

С тракийската митология е свързана мраморната статуарна група на Дионис и неговите спътници (от района на гр. Павликени). Има сведения, че в този край е образувано общество, изповядващо култа към Дионис. Между селата Бутово и Недан е намерена долнокредна каменна плоча, върху която са изписани имената на членуващите

в това общество. В село Бутово е открита също варовикова колона с надпис, в който се споменава името на Паутал, син на Корнит, жрец на Дионис.

Орфическият космогоничен мит възниква през VIII в. пр. Хр. Но той съдържа и значително по-архаични елементи. Получил е широко разпространение в Тракия, Атика и Елада. Метафизичното съдържание на мита се свежда до следните основни елементи: 1) Първоизточник на природните неща е Хронос (времето). Времето е персонафицирано. То е архетип и образно представен ейдос. Природата на времето е конструктивна. Всички неща съществуват във времето на природата. Диалектическо единство образуват природата на времето и времето на природата. То се възпроизвежда по време на върховния Първопразник. По всяка вероятност отначало цикличността се измервала с лунния календар, какъвто е известен от ранния неолит в района на Велико Търново. 2) Хронос създава в ефира едно световно яйце, подобно на „яйцето на Брахма“ в индийската митология. 3) Яйцето символизира пораждането на две части. 4) От черупката му се образуват Небето и Земята. Следователно ефирът е по-фината среда, в която съществуват Небето и Земята. Подобна онтология на мита предшества рационалната онтология на древногръцката философия, свързана с нейното възникване.

Произходът на философията има непосредствено отношение към разкриването и дефинирането на нейния предмет, функции и отношения към този материален и духовен живот в обществото, който обуславя нейното възникване. Затова пораждането на философията не може да се разглежда извън човешката духовна дейност. По такъв начин и възникването на термина „философия“ е свързано със самата култура. Още Сорокин отбелязва, че културата е „свкупност от всичко създадено или модифицирано от съзнателната или несъзнателната дейност на два

или повече индивида, взаимодействащи помежду си или взаимно обуславящи поведението си“ (1). Към начина на взаимодействието на индивидите в социума следва да се отнесат както митът, така и философията. Духовното взаимодействие между индивидите чрез философията обаче се осъществява на самосъзнателно равнище, докато в мита доминират архетиповете и митологемите. Философските категории имат своите корени именно в тези архетипове и митологеми, които се съотнасят както с Битието, така и с Мисленето.

Съвременното философско знание позволява да се намерят методологичните основания на теорията на културата. От гледна точка на мита функционирането на философията в дадено общество следва да се разглежда и като „свят от първични екзистенциални мисли, в които става възможно всяко човешко биване-в-света“ (2). Възникването на философията показва, че съществуват исторически и логически възможности на културата. Чрез философията развитата култура се стреми да постигне онтологически завършена културологична рефлексия. Потребността от философски знания в съвременното общество показва, че вече е назряла необходимостта от създаването на онтология на културно организираната дейност на човека, към която се отнася и възникването на философията.

От една страна, културата на определено равнище от своето развитие е необходима предпоставка за развитието на философията, но от друга – философията обогатява самата духовна култура. Чрез философията последната придобива нова самосъзнателна степен на реализация. Това позволява да се говори за философска култура и философия на културата. Проблемът за възникването на философията е неотделим от проблемите, които се отнасят до философията на културата. Ето защо с развитието на философията се увеличава и потребността от философска

култура в дадено съвременно цивилизовано общество. Философската култура, разбира се, започва да придобива ценностни функции едва след възникването на философията. Но тази култура е необходима за разкриване на самото възникване на философията, на прехода от мита към Логоса. Тук Логос се разбира не само във философски, но и в своя богословски смисъл. Християнското богословие стана възможно благодарение на развитието на античната философия, която е не по-малко богооткровена, отколкото претенциите на пророците в Свещеното Писание. За обществото, лишено от самосъзнание и вътрешни нравствени ценности, Бог записва своя закон върху нефритови плочи, а при древните гърци този закон беше записан в техния разум. Затова християнството получи битие именно в контекста на древногръцката култура и беше отхвърлено от юдейската култура.

Тук следва да се отбележи, че в предмета на философията се включва и самият процес на възникването на философията точно така, както историко-философският процес пряко или косвено се свързва със самия предмет на философията. И така проблемът за възникването на философията има собствено философско (гносеологическо, онтологическо, методологическо и др.), а също така историко-философско и социокултурно значение.

Според горепосочената дефиниция културата включва архетипове, които се отнасят както до природата, така и до безсъзнателната, съзнателната и самосъзнателната дейност на човека. Архетиповете в мита и във философията са форми на битието и мисленето. Митологичните архетипови образи се отнасят до произхода на предфилософските и философските форми на духовна дейност. Философията в своето съдържание сублимира подсъзнателните митични архетипове. Рационализирането на митологията и използването на самосъзнателни архетипове в крайна сметка довежда до възникването на философията. Архе-

типовете също така намират израз в определени инвариантни митични структури, обозначаваани най-често като митологеми, които не са нищо друго освен родовата същност на многообразните форми на проявление на митологичния духовен живот.

Както отбелязахме, влиянието на митологията върху философията се проявява преди всичко по линията на тези безсъзнателни структури, които определят облика на митологемите. Рационалната легализация на митологемите придава облика на предфилософското мислене.

Особено убедително доказателство за прехода от мита към Логоса е възникването на понятието философия, което има като свои предшественици митологични образи (ейдоси), характерни за ранните култури на Югоизточна Европа (и по-конкретно на Балканите) и Мала Азия, обозначаваани обикновено като древногръцки. Но, както ще стане ясно по-нататък, в това отношение не бива да се пренебрегват и някои влияния на балканската раннотракийска култура. (45).

2. Елементи на предфилософското мислене в раннотракийската култура

Под раннотракийска култура се има предвид част от онази праисторическа култура, в която могат да се открият аналози с древногръцкото предфилософско мислене. Всъщност раннотракийската култура в един по-широк план може да се разглежда като компонент на ранногръцката култура. Това дава основание преходът от мита към Логоса да се проследи и на примера на раннотракийския мит. Основание за това ни дава обстоятелството, че по силата на архетиповете и митологемните структури това вече е извършено по отношение на други митове.